Huiga ki te ncea ma tagata atumotu

Ni a ni fakatatiaga kua iei nei?

Malo e lelei, Bula Vianaka, Fakaalofa lahi atu, Fakatalofa atu, Kia orana, Malo ni, Talofa lava, Tena toutou katoa.

Ko te tauhaga kua teka na fakafehiligia ai ia tagata Niuhila e agai ki he latou kikilaga, pe ni manatu foki agai ki te NCEA - na lukitau nae feagai ma kilatou vena ni tulaga nae fiafia ma fofou ke fakalelei atili. Nae fia maua e ki matou na leo o tagata uma lele, kae maihe na nofonofoga kehekehe a kilatou e heki lahi he tautuaga a te Mataeke o Akoga kiei.

Na fakafehokotaki e ki matou ia tamaiti aoga mai te Pahefika, matua ma tamana, faiakoga ma na nofonofoga kehekehe i luga o Niuhila, vena foki ona pa atu ki matou ki te motu ko Niue fakatahi ai ma Rarotonga (Cook Islands). Ko a matou hokotakiga ma na kulupu ienei nae fono kimatou ma talanoa, tukufehili, vena ma na fakahalalauga i luga o te ea (leitio).

Kōrero
Mātauranga
Me kōrero tātou

Ko na lagona na tuku mai e na nofonofoga a tagata pahefika?

Na fakailoa mai e na fenua o te Pahefika te aogā ma te taua o tenei tuhi paahi. E lahi lele te fehoahoaniga o te NCEA ki te tupulaga nofo akoga kafai e fia faka auau pea a latou aoga pe kafai foki kua fia galulue ka uma na akoga. Kua takua mai foki ko te tokalahiga o fanau akoga mai te Pahefika ehe au ki na tulaga ie ia kua takua.

Ko te ola malolo e taua lahi lele i nofonofoga a tagata Pahefika ma ko te latou kikilaga ki te ola malolo e fano tutusa te malohi o te tino vena ma te malohi o te mafaufau. Ko te aganuku ma te ola i loto ote kaiga e taua foki i tamaiti akoga. Kua tokalahi ia fanau Pahefika na fakaali mai te tulaga tenei ko te fakailoga lanu ma te fakapito i te fefaiakiga ona polokalame a te NCEA, kua faka faigata ai mo ki latou ke maua he latou hao ma he lelei i te latou nonofo akoakoga. Ko kinei atonu kua maua ai foki he afainaga ki te latou olaola lelei.

Ko matua vena ma ki latou e taukikilagia ia fanau, e fofou ke mafai e ki latou oi hapoti a latou fanau ke fai ni tonu lelei ma mautu mo a latou akoakoga mo te latou lumanaki, kae e maina mai ko heki nofo lelei lava te fakatinoga o ienei tulaga. Ko te tokalahiga o matua na fakailoa mai e ki latou te lahi o te nunumi ma te he malamalama lelei kina tulaga ei iei te NCEA.

Kua fakailoa mai foki te tokalahi o fanau kua lagona te fita ona mafaufau ki te lahi ona hukehukega i te tauhaga katoa, ma kua afaina ai foki na nofonofoga a kilatou i loto o na kaiga.

E taua i tagata Pahefika te fetufaaki ma te fakagalue o te NCEA. Na fakailoa mai e ki latou ko ietahi akoga ehe faka aogagia e ki latou na fetufakiga ienei ke maua ai ni avanoaga lelei mo fanau akoga, vena ma na matakupu e latou kavea.

E fakailoa mai foki ei iei he vaega o faiakoga e manatu māmā ki fanau Maori ma na fanau a te Pahefika, e he lahi foki he latou taimi e fakafano ki te akoakogia o ki latou ke maua ni o latou togi lelei i te NCEA.

Ko ietahi o kaiga e he ki latou nafatia te totogiga o na pili o te NCEA, ma ko ie tahi ei iei ni o latou lagona venei, ko te NCEA ehe fakatauagia e ki latou na gagana a tagata Atumotu, tu ma agunuku, fakamateaga pe ko ai koe, ki latou e he katoatoa te malohi, tama/teine.

Ia matou talatalanoaga ma na faleakoga, kaiga ma fanau, na fakafehiligia foki e ki matou na fale faigaluega vena ma na faiakoga ona fale kave koohi pe ni faiga vehea te tatau ke fakamautu ai te NCEA. E takua mai e ki latou te fakafitauli o te tokalahiga o fanau e olo kehe mai na akoga ko heki lava te iloa i te faitau vena ma te numela. Ko te fakafitauli tenei e afaina lahi ai kilatou e fia fakaauau a latou akoakoga pe ko te hakiliga foki o ni galuega.

Ko fea te ka agai atu ki ei ?

Ko na lagona na tuku mai e na kaiga Pahefika e taua lele. Fakafetai mo kilatou na auai ki ienei talatalanoaga, faiakoga, fanau akoga, te tupulaga ma na vaega kehekehe na mafai ke fakahoa. Ko kinei na maua ai ni lagona lelei ke fakaaoga ki te fakatelega lelei o te NCEA.

Ko te aho Gafua aho 13 o Me, na fakailoa mai e te Minihita o Akoga ni huiga mo kilatou tagata akoga. Ka fakamalohi, fakamakeke ma fakamautu kae ke fakafaigofie ai na auala ka fakaaoga e kilatou ke kui atu ai ki na akoakoga ienei. Kua ala ienei huiga ona ko na lagona fakaali mai o tagata mo ni huiga faigofie ma te lelei agai ki mua.

Na fakalogo kimatou ki ni lagona ma ni lukitau e feagai ma fanau Atumotu i loto o akoakoga e he takua i lalo o te fakamalu o iloiloga a te NCEA. Ko na huiga la ienei e fitu e fakahino tonu ki te NCEA mo te fakaleleiga o na tulaga iena. Kimatou e galulue fakatahi ma te Mataeke ke tali ai na manakoga o tagata Atumotu.

Ni a na huiga fou?

E fitu ia huiga fou kua kikila kiei ka fakataunuku i te 5 - 6 tauhaga ka hohoko. Ko na huiga ienei:

> **"Huiga ki na pili e totogi mo te NCEA."**

1. Fakafaigofie ona maua te NCEA

- Ka fakaheai na pili e totogi e kaiga mo fanau akoga ki te NCEA.
- Kave kehe na pili ienei mai te NCEA ma na matakupu tau hikolahipi, atonu ka mafai ma fiafia ia fanau Atumotu ke toe kikila ki na matakupu nae he mafai ke fakatino e kilatou ona ko na mea tautupe. Hove ko kinei ka fiafia ia fanau akoga ka mafai e kilatou ke kave na matakupu nae he mafai e kilatou ke kave. Atonu ka tokalahi ia fanau akoga Atumotu ka fiafia ki he tulaga veia.
- Fakafaigofie te apalaiga kite (SAC - Special Assessment Conditions) Iloiloga Fakapitoa ma Tukutukuga mo tamaiti akoga e he katoatoa te tino malohi, ke lagolago ma maua e kilatou ni auala lelei ma te faigofie ki te latou nonofo akoako.
- Ka lahi he fohoahoani ma ni lihohi ka maua e kilatou ehe katoatoa te tino malohi mo to latou nonofo akoakoga.
- Ka taumafai kimatou ke tuku fakatahi ia akoakoga faka Pahefika,te malamalama ma te iloa, te gagana, tu ma aganuku ke taulia i iloiloga ma akoakoga a te NCEA.

2. Mana ōrite mō te mātauranga Māori (e tutuha te tulaga o te mātauranga Maori i te NCEA)

- Matauranga Maori i loto o te NCEA ka laina tutuha te faka taua, ko tona uiga ka lahi na aula mo tamaiti Maori i loto o akoakoga ke iloa ai te tulaga e maua kafai e manuia na taumafaiga. E fakatino ienei tulaga i te faufauga o ni lihohi ke fai ma kautu mo te akoakoga o fanau Maoli, ka iei foki ni vaega fou agai ki na tulaga o te Matauranga Maoli e faka aoga e te NCEA, ka vena foki ona lahi te mafai ma te iloa o faiakoga agai ki te Matauranga Maori ma te gagana pe ko te ao Maori.

> **"E fakagalue gofie te kalikalamu a Niuhila ma te NCEA e lelei ai mo te faka aogaga ona taleni fatufatu kae ko te lave, ehe mafai e ki matou oi akoako na tulaga o na tu ma na aganuku ona ko na fakatonu fakamalohi o te NCEA."**
>
> — Tupulaga Pahefika, Fono Pahefika

3. Fakamautu na itu tau te faitau, tuhituhi vena te numela

- E logotala ki matou e tokalahi ia tamaiti akoga na pahia te Tulaga 2 NCEA kae heki maua e ki latou te tulaga e tatau ke iei ite faitau, tuhituhi ke pa ai ki he tulaga manuia mo te fano ki mua o te olaga akoako, ko loto i na fale faigaluega kae vena foki kafai e fia faka auau a latou akoga.
- E lahi te fakanunumi ma te he malamalama lelei o tamaiti akoga, vena ia matua, kaiga ke pa foki ki faiaoga ona e katoa te 700 ia tulaga e iloilo pe hukehuke ai te itu tau faitau, tuhituhi ma te numela. E faigata ai ke iloa lelei pe ko tefea tonu te faiga e mafai ke fau ai na hikili ienei ko te faitau ma te tuhituhi, vena te faiga ona numera.

> **"E heki tapenapena lelei ki matou e te NCEA Igilihi mo te tulaga e manakomia i na Iunivehite."**
>
> — Tupulaga Pahefika, Fono Pahefika

O le Ta’ui o Suiga o le NCEA ma tagata Pasefika

“Ko aku uo na e fakamalohia ke na he kavea na matakupu ote NCEA, na olo kehe mai te akoga oi olo ai kave ni koohi e taulia ite NCEA ka ke mafai ai ke ulu atu ki na akoga maualuluga. E he gata ite heai o he talitonu pe he fakamoemoe o taku akoga ki tama fanau a te Pahefika, nae fakapito te latou filifili ki na tino vena ma te pikiga o ki latou e kikila e nafatia ienei matakupu. Mai te toka 10 na filifilia ke kave ienei matakupu, na fakamanuia kimatou na tamaiti fafine na huke i te NCEA tulaga 1, 2, 3. Ko te tauhaga na hohoko ai na molimau ma fakaali te matou fiafia ki he tulaga kua iei ki te tokalahi o tamaiti Pahefika vena ma Maoli na pahia.”

— Tamaiti Akoga Pahefika i na akoga maualuluga, Hukehukega

- Ko na huga ienei e toe faufau ai ni e tahi tulaga agai ki te matakupu lava tenei ko te iloa lelei ma lava te malamalama i te tau faitau ma tuhituhi kae vena foki na mea tau numela. Ka tatala ienei huiga mai te tauhaga 7. Ka mafai ai foki e tamaiti akoga oi fai pe kamata ienei tulaga i ho he taimi.
- Ko na iloiloga ma te manakaga ona pepa ka faia ehe vaega mai fafo kae he faia e na faiakoga o tamaiti akoga. E manakomia ienei lehona ke pahia ai te NCEA.

4. Ka fakataigole, ma fakafuaefa na tulaga fakatonu.

- E fakalogo ki matou ki na lagona kua fakaali agai ki na tukutukuga o te NCEA ma te filifiliga ki tulaga masani. Kua he mafai ai ke filifilia e tamaiti akoga na tulaga faka aoga, ma ka he tuku tapulā ai foki na lakahaga e fia fai. Ko te tulaga ei iei kua lahi te kikila fakapito ma kua mihi ai na avanoa e kave ki fanau akoga o te Pahefika ke tauivi ki te hini ona akoakoga mauluga.
- Ko te huiga tenei ka fakataigole ai na maaka e manakomia mo na matakupu takitahi ma ka aofia ai te iloa, hikili ma te mafai. Ka fehoahoani lahi foki ienei huiga mo tamaiti akoga ke mafai ai ke piki na matakupu autū, ilō te filifili o ni matakupu likiliki ke maua ai na togi kae heai he hokotaga.
- Ko te he lahi o na iloiloga faka te tauhaga, atonu ka fehoahoani lahi ki nofonofoga a tamaiti akoga i loto o kaiga.
- Na fakalogo ki matou ki ni lagona mai tamaiti akoga Pahefika agai ki te latou he amanakia mai i na lehona e fai i loto o na vahega. Ka talafeagai kiei, ka faka aoga ai ni malamalamaga fou ke iloa mai ai na auhiaga fou.
- Ko na fakamaoniga o na koohi ka fakalauteleina ke i loto ai te Maua (Achieved) vena ma te Lelei (Merit) ma te Matua Lelei (Excellent).
- Ko na koohi kua lehitala e tatau ke iei he fakamatalaga ke fakamalamalama ai tona kautu, pe vehea foki foki tona talafeagai mo na akoakoaga i te lumanaki kae vena te katoaga o tona nofo akoako. Ka mafai ai ke fakaleleia ma fakanofo tonu ai na koohi ke fakafaigofie ai te kikila ki ei a tagata faigaluega, akoga maualuluga ki he ata manino e uiga ki te iloa o te tamaiti akoga.
- Ka hikitia e ki matou na akoga e fakatatau mo na itukaiga galuega kehekehe i te NCEA, ma ka kitea ai i kina te taua e veia lava ko na akoga mahani.

“Kave te avanoa ki tamaiti akoga ke kave na pepa ienei i loto o te akoga pe ko fafo - e kehekehe ia faiga e fetaui ma tamaiti akoga kehekehe.”

— Tamaiti Akoga Pahefika, Vaega Fakafoe

“E tokalahi ia akoga ma faiakoga e he fautua lelei ki fanau aua ko na matakupu e tatau ona kave mo te NCEA e maua ai na tuhi pahi ke ulufale ai ki na Iunivehite, pe maua ai foki ma ni galuega lelei.”

— Matua Samoa, Hukehukega

5. Fakafaigofiega te fauga o te NCEA.

- E faka ali mai e tagata Atumotu te lahi o na puipui kua tuku mai ki matua, kaiga ma te nuku ki a latou taumafaiga ke lagolago na akoga a latou fanau.
- Ka manakomia oi oti e tamaiti akoga ni togi e 60 ke pahia ai ho he vaega ma e he manakomia ai ke maua ni togi e 120 mo te Tulaga 1 ma te 2, 100 mo te Tulaga 3.
- Ka he manakomia e tamaiti akoga te taukavega o ni togi e 20 mai te Tulaga 1 ki na tulaga e hohoko. Ka faka faigofie ai foki te fauga o na togi ma ka malama ai foki te tulaga ei iei te mafai o te tamaiti akoga.
- Na logo ki matou ki he fakahetonu kua pa ki ei ia faiakoga ona ko he fakatagaga kua tuku ki tamaiti akoga ke toe huke ai na pepa e heki pahia, ma kua kavea ai ma fakafitauli ki faiakoga ma tamaiti akoga i na taimi ona hukega. Na fakalogo foki ki matou kua iei ni akoga kua faka aoga e ki latou na tulafono ke kui ai i ni tulaga he tala feagai. Fakatakitakiga; kua iei ni akoga e fakataga e ki latou na fekuikuiakiga ienei. Ka ko ietahi akoga e fakaha e ki latou na avanoa ienei aua e he hako.
- Mo he fehoahoaniga mo na galuega mamafa e faka feagai ma faiakoga ma tamaiti akoga ka fakamautinoa i kinei he kikilaga tutuha ma te hako mo te NCEA, ko na fekuikuiakiga e faka taga oioti kafai e iei he tama hehe e mafai ke faka hako ke hikitia ai mai te ‘Heki Maua’(Not Achieved) ki te ‘Maua’ (Achieved).

“Ko na faiga ienei e kehe mai te Iunivehite, ma ko te huiga tenei e faigata malie. E he fetaui ma tagata Pahefika ona ko te mataloa - ko na faiga ienei ka mafai ai ke ulufale atu ki na iunivehite kae he hauniuni lelei ai ki tatou ki te olaga nofo akoakoaga i na iunivehite.”

— Tamaiti Pahefika na Fakauku ite NCEA, Talohaga

6. Manino te auala ki te fakaauauga o akoakoga vena ma galuega.

- Ki na tamaiti akoga e hukehuke ki na koohi fakatatau ki na fale galuega, ka fakamautu e ki matou he togi e patino mo te vaega tenei ke fakailoa ai foki kua mafai e ki latou ke heke atu ki loto o na vahega maualuga ka uma a latou taumafaiga o te NCEA.
- Aufiaga o ienei togi ka fakaali mai ai ko te tamaiti akoga na fai e ia, e tala feagai ma na nofonofoga o na fale faigaluega, kae vena foki na akoga maualuluga ka uma te NCEA.
- Ko na faka maumauga o a latou iloa ka faka ali mai ai ko tamaiti akoga kua manino ma latou iloa te mea e fai. E aofia ai foki i loto a latou taumafaiga i te NCEA fakatahi ai ma na tuhi pahi e fakamaonia ai te tulaga na pa ki ei na taumafaiga, pe na Maua (Achieved), Lelei (Merit) ma Lelei Atili (Excellent)vena ma ni e tahi fakamatalaga ki ni kohi na latou kavea.

7. E mautu pea te tulaga 1 o te NCEA ke fai ma he tahi o au filifiliga

- Ka faka auau pea te Tulaga 1 o te NCEA ke fai ma filifiliga mo na akoga e fofou ke fai ma togi. Ko ietahi ka kave ki ei te avanoa ke puke e ki latou tenei vaega mo te Tauhaga 11 (Year 11). I he kikilaga e tala feagai ma na manakoga o te tamaiti akoga.
- Na logo ki matou, ko te tokalahiga o tamaiti akoga e taua ia te ki latou te Tulaga 1 o te NCEA. E kamata ai te latou lakahaga ki na tulaga kua i ei te NCEA ma tapena lelei agai atu ai ki ei. Ko te tokalahiga o takitaki i loto ona akoga na e fofou ke taofi te Tulaga 1 aua e fakatohina mai ai ia tamaiti akoga ke taumafai atili.
- E 10% ia tamaiti akoga, e maua e ki latou te togi tenei NCEA Tulaga 1 ma ko te maualuga ia o na pepa e mafai. E lahi te afainaga e maua kafai e kavekehe te Tulaga 1 ki he vaega o tamaiti akoga.

E vehea ona hapoti ia tagata Pahefika nofo akoakoga i na huiga ienei?

Ko ietahi huiga ienei ka tutupu mai ka kave kehe na pili o te NCEA vena na hikolahipi a Niuhila. Ko te tauhaga nei ka he toe iei ni pili e totogi, ko na akoga foki ka toe fakafoki mai na tupe a kaiga na totogi ite tauhaga 2019. Ko tona uiga ka lahi te tupe totoe a kaiga, ma ko tamaiti foki atonu ka maua e kilatou ni avança lelei ke maya ai ni togi lelei i loto o akoga.

Ko ietahi huiga e hauhau malie, ma e heai he afainaga o tamaiti akoga e huke nei i te NCEA. Ko na huiga ienei i loto o na akoga e he toe fakaaoga i te 5-6 tauhaga. Ka hapoti e kimatou na huiga ienei i loto o na akoga pe ko te wharekura.

Ko ienei huiga ka fakamakeke ai ki te NCEA vena na akoakoaga i luga o Niuhila. Ka fehoahoani lahi ki tamaiti akoga o te Pahefika, matua ma kaiga ke mafai ai e ki latou oi filifili lelei na matakupu a fanau akoga e fiafia kiei.

Ko na mea aoga a tamaiti akoga ka fakafaigofie te faiga ma ka he lahi ai foki he fita o te mafaufau. Ka faigofie ai foki na iloiloga o te tauhaga, ma ka lahi ai te taimi o te kaiga e galulue ma fehoahoani ki tamaiti aoga.

Ko tona uiga ko na huiga ienei ka maua ai he talitonuga o tamaiti akoga, matua, kaiga ma faiakoga ki he NCEA e makeke ma mautu, lelei te tapenaga o fanau akoga ki te iloa ma te poto mahani e manakomia ke manuia ai te lumanaki o ki latou.